

## УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА

Роботу присвячено ідентифікації рівнів нормативної регламентації оцінки кредитоспроможності позичальника та розробці напрямків їх удосконалення на національному рівні. Уточнено, що регламентація процесу оцінки кредитоспроможності – це сукупність нормативних рівнів та правил організації правового регулювання кредитних відносин, відображених у законодавчих, нормативно-правових та внутрішньобанківських документах, спрямованих на конкретний об'єкт – оцінку кредитоспроможності. У дослідженні виокремлено три нормативні рівні регламентації оцінки кредитоспроможності позичальника-юридичної особи (міжнародний, національний та внутрішньобанківський), досліджено стан їх функціонування та сформовано напрямки вдосконалення регламентації на національному та внутрішньому рівнях. На підставі проведеного аналізу можливостей запровадження Базельських рекомендацій щодо оцінки кредитоспроможності та кредитних ризиків до вітчизняної банківської практики, зроблено висновок про несформованість економічних умов для їх повноцінної реалізації в Україні. Реалізація регламентованої на наднаціональному рівні системи оцінки кредитних ризиків, заснованої на зовнішніх рейтингах, на сучасному етапі можлива для великих системних банків. Уточнено склад та зміст правового забезпечення виокремленого рівня національної регламентації кредитного процесу, представлений Цивільним, Господарським Кодексом, Законом України «Про банки та банківську діяльність» та Постановами НБУ. Обґрунтовано, що чинна система нормативних актів щодо оцінки кредитних ризиків позичальника призводить до суттєвого збільшення витрат банків на резервування та додаткової капіталізації. Виокремлено причини недосконалості функціонування національного рівня регламентації: часті зміни та доповнення до законодавчих актів з питань регулювання банківської діяльності; суперечливість окремих норм законодавства; неповнота понятійного апарату низки законодавчих актів; зорієнтованість нормативних актів на висунуті вимоги регулятора, без урахування специфіки вітчизняної банківської системи. Сформовано вимоги до вдосконалення нормативно-правового забезпечення оцінки кредитоспроможності (гармонізація законодавства, що регламентує банківську діяльність та кредитний процес, з іншими актами суміжних галузей права; врахування вітчизняних традицій банківництва за імплементації міжнародних стандартів у вітчизняне законодавство; формування окремого закону «Про банківський кредит»).

**Ключові слова:** кредитоспроможність; кредитний ризик; нормативна регламентація; позичальник; банківська установа.

**Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями.** Неодмінною умовою ефективного запровадження нового методичного підходу до оцінки кредитоспроможності позичальника банківськими установами є їхня правова регламентація. В цілому під регламентацією розуміють «спосіб організації правового регулювання суспільних відносин за допомогою надання їх учасникам суб'єктивних юридичних прав і обов'язків» [7]. У контексті нашого дослідження регламентація процесу оцінки кредитоспроможності – це сукупність нормативних рівнів та правил організації правового регулювання кредитних відносин, відображених у законодавчих, нормативно-правових та внутрішньобанківських документах, спрямованих на конкретний об'єкт – оцінку кредитоспроможності. Водночас, аналіз стану нормативної регламентації оцінки аналізу кредитоспроможності позичальника дозволяє виокремити низку недоліків, що потребують усунення, зокрема: часті зміни та доповнення до законодавчих актів з питань регулювання банківської діяльності; суперечливість окремих норм законодавства; неповнота понятійного апарату низки законодавчих актів; зорієнтованість нормативних актів на висунуті вимоги регулятора, без урахування специфіки вітчизняної банківської системи. Виявлені недоліки зумовлюють необхідність ідентифікації рівнів регламентації оцінки кредитоспроможності позичальника та формування напрямків їх удосконалення, з урахуванням вітчизняних тенденцій розвитку банківської системи.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Проблемні питання теорії, методики та нормативної регламентації оцінки кредитоспроможності позичальника досліджувалися такими відомими іноземними та вітчизняними вченими: Т.Андрюшків, Е.Альтман, Е.Брігхем, К.Бюлер, Т.А. Васильєва, О.Васюренко, А.Спіфанов, О.Петрук, Л.Примостка, М.Савлук, О.Терещенко, В.Усоскін, С.Хасянова та інші. Однак,

незважаючи на значний науковий доробок вчених, потребують удосконалення питання нормативної регламентації оцінки кредитоспроможності позичальника, з урахуванням вітчизняних тенденцій розвитку банківської системи та практики банківництва.

**Метою статті** є ідентифікація рівнів нормативної регламентації оцінки кредитоспроможності позичальника та розробка напрямків їх удосконалення на національному рівні.

**Викладення основного матеріалу дослідження.** Логічним вважаємо виокремити нормативні рівні регламентації оцінки кредитоспроможності позичальника-юридичної особи: міжнародний, національний і внутрішньобанківський (рис. 1). Більш детально дослідимо змістовне наповнення визначених рівнів регламентації.

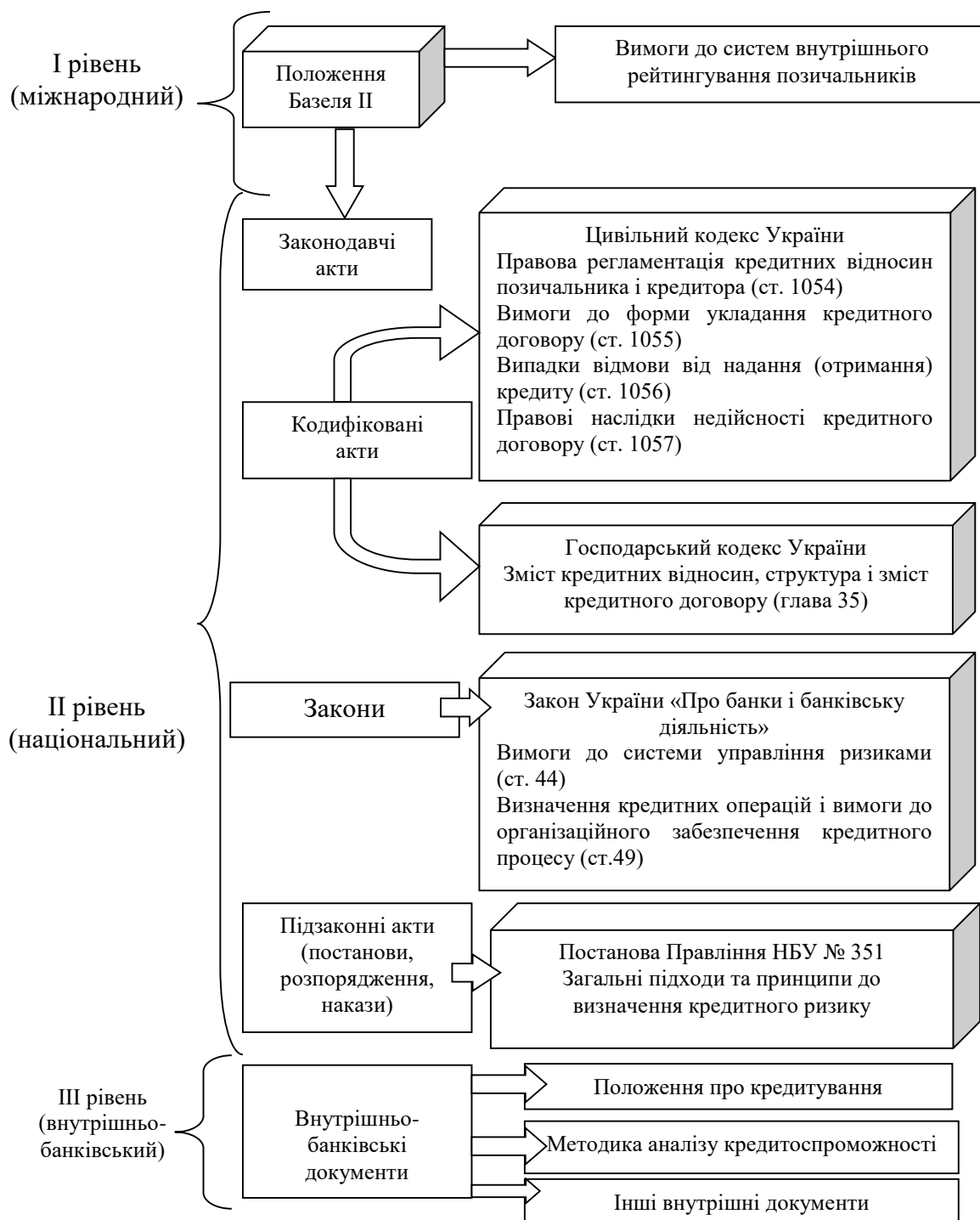


Рис. 1. Рівні нормативної регламентації оцінки кредитоспроможності позичальника-юридичної особи

Міжнародний рівень нормативної регламентації представлений Положеннями Базеля I, II та III. Наприклад, згідно з рекомендаціями Базельського Комітету для банківських установ сформовано вимоги до систем внутрішнього рейтингування позичальників, а саме: 1) забезпечувати обґрунтоване оцінювання дебітора, диференціацію ризику, точні та послідовні кількісні оцінки ризику; 2) виконувати важливу функцію в управлінні ризиками та у процесі прийняття кредитних рішень; 3) кредитна установа повинна мати відділ контролю кредитних ризиків, що відповідає за рейтингові системи, є незалежним від небажаного впливу; 4) банк збирає та зберігає всю необхідну інформацію для забезпечення ефективної підтримки процесів вимірювання кредитного ризику й управління ним; 5) банк документально обґрунтовує сутність власних рейтингових систем та методологію їх розробки, а також самостійно оцінює ці системи. Базель II (прийнятий у 2004 році) пропонує застосування стандартизованого підходу до оцінки кредитного ризику банківських установ. Це означає використання диференційованої оцінки кредитоспроможності позичальника, порівняно з рекомендаціями Базеля I, що значно знижує потребу в капіталі банківських установ. Така оцінка дозволяє врахувати відмінності між фінансовим станом позичальників.

Проаналізуємо можливість запровадження рекомендацій Базеля II щодо оцінки кредитоспроможності позичальників до вітчизняної банківської практики на сучасному етапі розвитку економіки (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінка можливості запровадження рекомендацій Базеля у вітчизняну банківську практику\*

№ з/п	Рекомендації Базеля II	Оцінка можливості впровадження у вітчизняну банківську практику
1	Рекомендації з використання методики розрахунку кредитного ризику на основі вибору одного з підходів:	
	а) стандартизований підхід (Standardized Approach), що використовує рейтинги зовнішніх стосовно банку агентств;	В Україні не набула поширення система зовнішніх рейтингів, що ускладнює її використання; встановлені поточні зовнішні рейтинги не враховують постійні зміни зовнішнього середовища. Розміри достатнього резервного капіталу, отримані за стандартизованою методикою для кредитного ризику, зазвичай перевищують відповідні показники, розраховані за внутрішнім рейтингом. Відповідальність за використання стандартизованого підходу перекладається на Базельський комітет, що рекомендував в Угоді як методику, так і відповідні шкали коефіцієнтів ризику, що є зручним для малих і середніх банків.
	- базовий внутрішній рейтинг (Foundation Internal Rating Based, IRB), заснований на власних рейтингових розробках і оцінках;	Оскільки внутрішнє рейтингування засноване на використанні математичної статистики, економіко-математичних методів, це висуває підвищені вимоги до персоналу банків
	- удосконалений внутрішній рейтинг (Advanced IRB).	Більша самостійність банків, що безпосередньо мають можливість оцінювати ризик кожного вкладення і відповідні розміри резерву. Є складності при проведенні нагляду з боку регулятора.
2	Рекомендації з формування системи управління кредитними ризиками у банківських установах.	Імовірно є впровадження таких рекомендацій за умови реформування служб внутрішнього аудиту в банках. Значних змін вимагає порядок планування роботи служби внутрішнього аудиту в напрямку зміни частоти внутрішніх перевірок та їх тривалості, включення до планів аудиту нових об'єктів (систем та методів рейтингування). Кадровий склад відділів потребує додаткової перепідготовки у напрямку освоєння рейтингових методик оцінки кредитного ризику за рекомендаціями Базеля II, що призводить до збільшення коштів на утримання таких підрозділів та підвищення кваліфікації персоналу.

\*Довідка: складено авторами на основі аналізу [1; 9; 10]

Таким чином, на наш погляд, незважаючи на прогресивність рекомендацій Базеля II для світової спільноти, належні умови для їх запровадження в Україні не створено. Така система оцінки кредитних ризиків, заснована на зовнішніх рейтингах, на сучасному етапі можлива лише для великих системних банків. Водночас, використання окремих рекомендацій щодо підвищення ринкової грошово-кредитної дисципліни, вдосконалення роботи служб внутрішнього аудиту та підвищення вимог до кадрового складу, зорієнтованість на зовнішній та внутрішній рейтинг є доцільним за можливості врахування вітчизняних особливостей функціонування банківських установ. Вважаємо рекомендації Базеля є більш дієвими для великих системних банків, що мають можливість запровадження системи зовнішнього рейтингування.

Рівень національної регламентації кредитного процесу представлений Цивільним, Господарським Кодексом, Законом України «Про банки та банківську діяльність». Зокрема, Цивільний Кодекс визначає зобов'язання кредитора (банку) та позичальника в процесі укладання кредитного договору (ст. 1054), вимоги до форми укладання кредитного договору (ст. 1055). Зокрема, регламентації кредитних відносин присвячено главу 71 Цивільного Кодексу «Позика. Кредит. Банківський вклад» [8]. Наприклад, стаття 1056 Цивільного Кодексу передбачено випадки відмови від надання або отримання кредиту сторонами кредитної угоди. Водночас, вважаємо за потрібне вдосконалити термінологічне трактування даної статті таким чином: «кредитодавець має право відмовитися від надання позичальникові передбаченого договором кредиту, частково або в повному обсязі, у разі потенційного збільшення кредитного ризику, пов'язаного з погіршенням його кредитоспроможності та, відповідно, класу боржника, визначеного в результаті проведеного аналізу, зумовленого ускладненням фінансового стану позичальника або іншими обставинами, що явно засвідчують те, що наданий позичальникові кредит своєчасно не буде повернений». Вважаємо, таке трактування дозволить підвищити захист банківської установи від неплатоспроможних позичальників та знизити рівень кредитних ризиків.

Стаття 1056 Цивільного Кодексу «Проценти за кредитним договором» регламентує, що «Розмір процентів, тип процентної ставки (фіксована або змінювана) та порядок їх сплати за кредитним договором визначаються в договорі, залежно від кредитного ризику, наданого забезпечення, попиту і пропозицій, що утворилися на кредитному ринку, строку користування кредитом, розміру облікової ставки та інших факторів» [8]. Вважаємо за необхідне цю статтю доповнити в контексті наданого забезпечення, а саме: наданого забезпечення (враховуючи балансові та позабалансові зобов'язання).

Господарський Кодекс України [4] присвячує особливостям правового регулювання фінансової діяльності главу 35, де визначає зміст кредитних відносин, структуру та зміст кредитного договору.

Спеціальний закон, що регулює кредитні відносини, є ЗУ «Про банки та банківську діяльність». Безумовною перевагою його чинної редакції є відповідність міжнародним стандартам у сфері банківського регулювання в контексті створення, реорганізації, ліквідації, функціонування банківських установ в Україні. Водночас, багато положень визначеного закону потребують додаткового роз'яснення та розкриття у нормативно-правових актах нижчого рівня. Оскільки визначення кредитоспроможності в Законі відсутнє, вважаємо за необхідне ввести до понятійного апарату термін «кредитоспроможність позичальника» в такому трактуванні: «...це комплексна оціночна характеристика позичальника, виражена у формалізованих та неформалізованих показниках, що полягає в наявності у нього об'єктивних і суб'єктивних передумов виконати боргові зобов'язання перед кредитором (банківською установою) на основі принципів терміновості, платності, забезпеченості, цільового використання за рахунок грошових коштів, що генеруються позичальником».

Оцінці кредитного ризику банку присвячена стаття 44 згаданого Закону, згідно з якою «...банк створює комплексну та адекватну систему управління ризиками, що має враховувати специфіку роботи банку, встановлені Національним банком України вимоги щодо управління ризиками» [6]. Стаття 49 цього Закону надає визначення кредитним операціям та висуває вимоги до обов'язкового створення структурного підрозділу, функціями якого є надання кредитів та управління операціями, пов'язаними з кредитуванням. Також у змісті цієї статті міститься обов'язковість дотримання банківською установою принципів кредитування, перевірка кредитоспроможності позичальника та його забезпечення. Вважаємо за необхідне уточнити редакцію цієї статті таким чином: «Банк зобов'язаний при наданні кредитів дотримуватися основних принципів кредитування, в тому числі перевіряти кредитоспроможність позичальників та наявність забезпечення (враховуючи балансові та позабалансові зобов'язання) кредитів, дотримуватися встановлених Національним банком України вимог щодо концентрації ризиків». Та у продовженні статті пропонуємо уточнити її зміст у такій редакції: «У разі несвоечасного погашення кредиту або відсотків за його користування (враховуючи виконання зобов'язань гаранта перед позичальником-принципалом) банк має право видавати наказ про примусову оплату боргового зобов'язання (включаючи), якщо це передбачено угодою».

Національний рівень регламентації оцінки кредитоспроможності позичальника також представлений чинною Постановою Правління НБУ про затвердження Положення про визначення банками України

розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями № 351 від 30.06.2016 р. [5]. Запропоновані зміни до структури Положення № 351 представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

## Запропоновані зміни до структури Положення № 351\*

Назва розділу, що потребує змін	Зміст розділу	Уточнена редакція статей
I. Загальні положення	Визначено понятійний апарат, що використовується у Положенні	Доповнити понятійний апарат розділу термінами «кредитоспроможність» та «аналіз кредитоспроможності»
II. Загальні підходи та принципи до визначення кредитного ризику за активами	Представлено основні принципи оцінки кредитного ризику. Визначено види активних операцій, за якими визначається кредитний ризик.	Запропоновано такий уточнений склад означених принципів: всебічність, прогресивність, об'єктивність, професіоналізм, оперативність, реальність, інформаційна відкритість (прозорість), комплексність, диференційований підхід. До переліку операцій додати: позабалансові операції позичальника (юридичної та фізичної особи)
III. Загальні вимоги до визначення кредитного ризику за кредитами на індивідуальній основі	Наведено методику оцінки кредитного ризику позичальника за допомогою логістичної моделі.	Формулу для визначення інтегрального показника фінансового стану позичальника слід доповнити якісними (неформалізованими) показниками. Фінансові коефіцієнти слід розраховувати з врахуванням позабалансових зобов'язань позичальника.
IX. Порядок визначення значення коефіцієнта ймовірності дефолту боржника за наданим фінансовим зобов'язанням	Банк здійснює оцінку кредитного ризику за наданими фінансовими зобов'язаннями, які обліковуються за позабалансовими рахунками.	Необхідним є врахування відсотку позабалансових зобов'язань у сумі поточних зобов'язань позичальника при розрахунку кредитного ризику.
XVII. Ознаки, що свідчать про високий кредитний ризик боржника/контрагента	Банк з метою забезпечення адекватної оцінки активу враховує ознаки, які свідчать про високий кредитний ризик боржника/контрагента (ст.159). Банк ураховує такі ознаки шляхом коригування класу боржника/контрагента (ст.160).	До перерахованих ознак коригування класу боржника слід додати: «...сума позабалансових зобов'язань у сумі поточних зобов'язань позичальника складає більше 50 %» <sup>1</sup> .

\*Довідка: складено автором

<sup>1</sup> – обгрунтовано при визначенні зміни класу боржника в залежності від зміни % позабалансових зобов'язань у складі поточних

Щодо запровадження Положення № 351, варто зазначити його несвоєчасність, оскільки логічним кроком при його використанні є збільшення витрат банків на резервування, що потребує додаткової капіталізації, яку в умовах девальвації реалізувати досить складно. З одного боку, це сприятиме очищенню банківської системи та підвищенню стійкості банків, з іншого, загальмує процес відновлення кредитування. Оскільки при оцінці позичальника на індивідуальній основі, крім оцінки фінансового стану позичальника, введено ще 27 додаткових факторів, які знижують клас позичальника до рівня дефолтного та 7 факторів – до рівня переддефолтного. Реструктуризація активу або будь-які інші зміни договору в більшості випадків оцінюються як дефолт. Зменшено перелік застав, які банк може враховувати при розрахунку кредитного ризику, а також збільшено ставки резервування [2]. Ми

погоджуємося, що «у законодавстві України закладено концепцію пріоритетності прав боржника. Це провокує безвідповідальність позичальників щодо виконання ними своїх зобов'язань та ставить права кредиторів і вкладників у залежність від сумлінності позичальника» [3]. Зважаючи на наявність значного обсягу проблемних кредитів та відсутність законодавства, яке б захищало кредиторів і допомагало повертати проблемні активи до системи, недоцільною є формалізація підходів до оцінки кредитних ризиків, що потребує запровадження більш індивідуальних методів резервування.

**Висновки та перспективи подальших наукових досліджень.** Проведена оцінка сучасного стану нормативної регламентації (нормативно-правового забезпечення) оцінки аналізу кредитоспроможності позичальника дозволяє виокремити низку недоліків, які потребують усунення. Сформованими вимогами до удосконалення нормативної регламентації оцінки кредитоспроможності є такі: 1) гармонізація законодавства, що регламентує банківську діяльність та кредитний процес, з іншими актами суміжних галузей права; 2) імплементація міжнародних стандартів у вітчизняне законодавство має відбуватися з урахуванням національних традицій ведення банківської справи; 3) формування окремого закону «Про банківський кредит», що регламентуватиме порядок видачі кредиту, механізм оцінки кредитоспроможності, моніторинг та супровід кредиту, контроль за цільовим використанням кредитних коштів, форми та способи управління кредитним ризиком.

#### Список використаної літератури:

1. Базель» 1 і «Базель 2» у контексті виміру та оцінки кредитних ризиків / Україна фінансова : Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку. URL : [http://www.ufin.com.ua/analit\\_mat/gkr/046.htm](http://www.ufin.com.ua/analit_mat/gkr/046.htm).
2. Банкам загрожує новий дефіцит капіталу та затримка з відновленням кредитування. URL : <http://finbalance.com.ua/news/Bankam-zahrozhu-noviy-defitsit-kapitalu-ta-zatrimka-z-vidnovlennjam-kredituvannya>.
3. Болгар Т. Розвиток вертикалі колекшену банківських установ на основі аналізу проблем системи стягнення кредитів / Т.Болгар // Вісник НБУ. – 2014. – № 4 (218). – С. 52–57.
4. Господарський кодекс України : від 16.01.2003 року : № 436-IV. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
5. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями : затверджено постановою Правління НБУ від 30.06.2016 року : № 351. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16/paran18#n18>.
6. Про банки і банківську діяльність : закон України від 07.12.2000 року : № 2121-III (зі змінами). URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
7. Фінансовий словник. URL : <http://bibliograph.com.ua/finansovyi-slovar-5/252.htm>.
8. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 року : № 435-IV. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
9. Basel Committee on Banking Supervision : Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking system // Bank for International Settlements. – December 2010 : review on June 2011. URL : <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>.
10. Basel Committee on Banking Supervision : Revisions to the Basel II market risk framework // Bank for International Settlements. – July 2009 : updated as of 31 December 2010. URL : <http://www.bis.org/publ/bcbs193.pdf>.

#### References:

1. «Bazel'» 1 i «Bazel' 2» u konteksti vymiru ta ocinky kredytnyh ryzykiv», *Ukrai'na finansova*, Informacijno-analitychnyj portal Ukrain'skogo agentstva finansovogo rozvytku, available at: [http://www.ufin.com.ua/analit\\_mat/gkr/046.htm](http://www.ufin.com.ua/analit_mat/gkr/046.htm)
2. «Bankam zagrozhuje novyj deficyt kapitalu ta zatrymka z vidnovlennjam kredytuvannja», available at: <http://finbalance.com.ua/news/Bankam-zahrozhu-noviy-defitsit-kapitalu-ta-zatrimka-z-vidnovlennjam-kredituvannya>
3. Bolgar, T. (2014), «Rozvytok vertykali kolekshenu bankivs'kyh ustanov na osnovi analizu problem systemy stjagnennja kredytiv», *Visnyk NBU*, No. 4 (218), pp. 52–57.
4. Verhovna Rada Ukrainy (2003), *Gospodars'kyj kodeks Ukrainy*, vid 16 sichnja, N 436-IV, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
5. Nacional'nyj bank Ukrainy (2016), *Polozhennja pro vyznachennja bankamy Ukrainy rozmiru kredytnogo ryzyku za aktyvnymy bankivs'kymy operacijamy*, zatverdzheno postanovoju Pravlinnja NBU, vid 30 chervnja, N 351, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16/paran18#n18>
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), *Pro banki i bankivs'ku dijial'nist'*, zakon Ukraini, vid 7 grudnja, N 2121-III (zi zminami), available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
7. *Finansovij slovnyk*, available at: <http://bibliograph.com.ua/finansovyi-slovar-5/252.htm>
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), *Cyvil'nyj kodeks Ukrainy*, vid 16 sichnja, N 435-IV, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

9. «Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking system» (2010), *Bank for International Settlements*, on December, review on June 2011, available at: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>
10. «Basel Committee on Banking Supervision. Revisions to the Basel II market risk framework» (2009), *Bank for International Settlements*, on July, updated as of 31 December 2010, available at: <http://www.bis.org/publ/bcbs193.pdf>

ВИГОВСЬКА Наталія Георгіївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів і кредиту Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- державний фінансовий контроль;
- земельні відносини;
- фінансова санація і банкрутство підприємств;
- кредитоспроможність підприємства.

Тел.: (0412) 37–84–82.

E-mail: [vygng@ukr.net](mailto:vygng@ukr.net).

ВИГОВСЬКИЙ Володимир Георгійович – старший викладач кафедри економіки підприємства Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- кредитоспроможність підприємства;
- банківська справа;
- ризик-менеджмент.

Тел.: (063) 852–39–63.

E-mail: [vygovskyu@mail.ru](mailto:vygovskyu@mail.ru).

Стаття надійшла до редакції 27.04.2017.